

Založení Karlova mostu a kosmologická symbolika Staroměstské mostecké věže

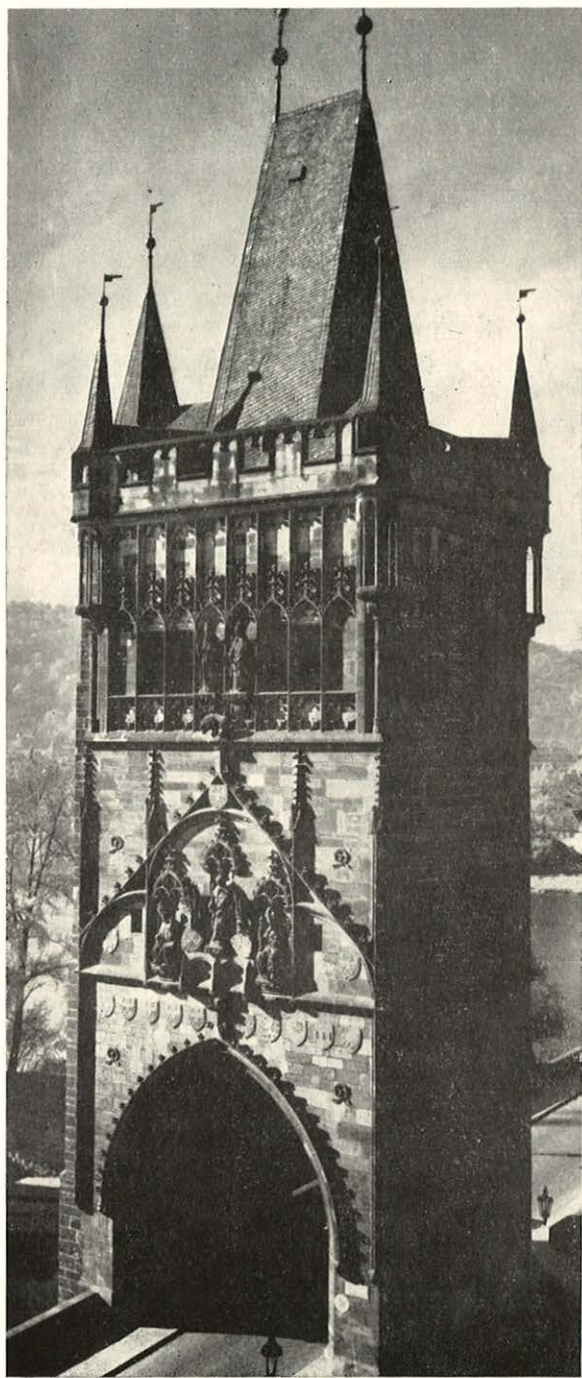
ZDENĚK HORSKÝ

K nejvýznamnějším pražským stavebním a sochařským památkám období Karla IV. patří bezesporu jím založený kamenný most a na něm především Staroměstská mostecká věž. Oba objekty k sobě odedávna – a plným právem – poutaly pozornost kronikářů, místopisců, cestopisců i historiků architektury a výtvarného umění. Studium prokázalo nejen mimořádné architektonické a umělecké hodnoty celého díla, ale rovněž přesvědčivě doložilo, jaký význam stavbě mostu i věže přisuzoval sám zakladatel, Karel IV. Vedle funkce komunikační a fortifikační hrály most i věž značnou roli symbolickou. To bylo zřejmé již Janu Herainovi, jehož knihu¹ je možno klást na počátek novodobých prací o Karlově mostě a Staroměstské mostecké věži.

Jak nedávno ve své knize prokázal Rudolf Chadraba,² věž byla svého druhu triumfálním obloukem a měla funkci i v korunovačním ritu českého krále, rovněž založeném Karlem IV. Rozsáhlá studie Chadrabova nezůstala osamocena.³ Uměleckohistorický rozbor a zařazení věže podal v jiné práci Jaromír Homolka,⁴ další svěbytnou studii připravuje Josef Mayer.⁵ V komplexu těchto nových prací je podáno ikonografické a slohové hodnocení sochařské výzdoby věže, je studována architektura věže a její geometrická struktura a je – v různém stupni – vykládána symbolika celého objektu i jeho ikonografický program. Rov-

něž je upřesněna datace dokončení sochařského díla, klade se k polovině osmdesátých let 14. století. Protože výzdoba západního průčelí věže byla při ostřelování věže švédským vojskem v roce 1648 zničena natolik, že její symbolika je zcela nerozlučitelná, soustřeďuje se dnešní bádání zcela přirozeně k východnímu průčelí, které pravděpodobně již v době vzniku výzdoby bylo preferováno. Není však již možno řešit závažnou otázku, nakolik symbolika východního a západního průčelí původně vytvářela celek.

Pro naše další zkoumání má zvláštní závažnost Chadrabovo konstatování, k němuž došel uměleckohistorickou i literárně-historickou analýzou, že se k symbolice mostu i věže pojí některé prvky astronomické či kosmologické. Jde zejména o fakt zjištěný R. Chadrabou, že na východním průčelí věže jsou umístěny figura lva a erb s orlicí v takové relaci, že stín vrhaný soklem sochy lva se v mezní pozici za letního slunovratu dotýká cípku erbu s orlicí,⁶ dále konstatování rámcově známé již dříve, že most je zasvěcen sv. Vítu, jehož svátek připadal na letní slunovrat. Toto zjištění nabádá, aby bylo přezkoumáno, zda astronomicko-kosmologická symbolika tu není exponována ještě jinak, případně i hlouběji a výrazněji. Taková pracovní hypotéza má nesporně své oprávnění, víme-li, kolik pozornosti Karel IV. i jeho následník Vác-

*Východní průčelí Staroměstské mostecké věže
(snímek Z. Feyfar)*

lav IV. astronomii věnovali a nakolik našla astronomicko-kosmologická symbolika místo i v jiných výtvarných a literárních dílech, vzniklých z Karlova přímého popudu či v jeho okruhu. Zejména v dějinách výtvarného umění to bylo v nedávné době znovu podrobně doloženo.⁷

Na druhou stranu je třeba upozornit, že nám nepůjde jen o prvky ryze astronomické, ale i matematické, či snad výstižněji řečeno číselně-symbolické, které však rovněž jsou nositeli astronomického obsahu a které dosud nebyly povšimnuty. Právě proto, že souvisejí se symbolikou výzdoby východního průčelí věže (o níž nám jde především), sledujeme nejprve i otázky data založení mostu. Na předem dané plošce tohoto článku je však možno soustředit se jen na některé hlavní znaky a základní členění, zatím co projednání některých detailů je třeba odložit na jiné místo.

Patron mostu

Jaromír Homolka dokazuje,⁸ že tvůrcem ikonografického programu východního průčelí Staroměstské mostecké věže je sám Karel IV. a nikoliv Václav IV., dořešení programu datuje posledním desetiletím vlády Karla IV., tedy po druhé římské jízdě Karlově. Bylo by snad možno posílit tento názor i jinými argumenty. Zde poukážeme na to, že podobná číselná symbolika, jaká v dalším bude klíčem k rozřešení kosmologické stylizace věže, byla respektována při založení mostu, tedy v době před Václavovým narozením.

Literatura se shoduje v názoru, že celý kamenný most, dnes nazývaný Karlovým jménem, byl zasvěcen sv. Vítu a Vít že byl jeho patronem.⁹ Toto zjištění se opírá především o uspořádání ústřední skupiny soch na východním průčelí věže, kde uprostřed je zobrazen sv. Vít stojící na dvouoblouko-

*Centrální skupina soch ve sluneční sféře průčelí
(snímek J. Janatková)*

vém modelu mostu, po jeho pravici níže sedí na trůně Karel IV., po levici Václav IV. Spojení sv. Víta s mostem je tu tedy vyznačeno více než jednoznačně. Bylo by asi obtížné shledat a vypočíst všechny doklady toho, jak Karel IV. prosazoval a zdůrazňoval kult sv. Víta. To je Karlovou inovací, není aspoň známo, že by někdo z několika jeho bezprostředních předchůdců byl zřetelněji preferoval právě tohoto světce. Získání ostatků sv. Víta bylo pro Karla zjevně spíš důsledkem jeho zájmu než počátkem zájmu, a i když Karel IV. byl znám jako zvláště horlivý sběratel ostatků, jeho vztah k sv. Vítu měl zjevně hlubší kořeny. Vítovi zasvěcená katedrála, kterou Karel dal budovat na pražském Hradě na místě staré baziliky zasvěcené témuž světcovi, je jistě navenek nejmarkantnějším příkladem panovníkova vztahu k Vítovi. Hlubší vztah Karlův však lépe poznáváme z toho, že se snažil ukázat kult sv. Víta jako předního světce již v nejstarších českých křesťanských dějinách. Ve své Legendě o sv. Václavu Karel předpokládá, že chrám sv. Víta existoval již v době Metodějova arcibiskupství v metropolitním městě Moravy Velehradě.¹⁰ Existence tohoto chrámu dnes není doložena. Jaroslav Ludvíkovský se domnívá, že Karel zprávy o něm čerpal „z tradice odjinud neznámé“.¹¹ Snad však bude bližší pravdě názor, že Karel IV. existenci tohoto kostela prostě předpokládal ve snaze prodloužit tradici kultu sv. Víta v českém prostředí tak hluboko do minulosti, jak jen možno. Karel tu tedy vystupuje jako obnovitel tohoto prastarého kultu, jehož výrazným vyznavačem podle Karlova pojetí – a to je v Legendě zvláště zdůrazněno – a zakladatelem kultu Vítovyých ostatků nebyl nikdo jiný než sv. Václav. Karlem založená gotická katedrála zasvěcená sv. Vítu tak symbolicky rostla nad dřívější bazilikou Vítovou, založenou sv. Václavem.¹²

Které hlubší důvody vedly k tomu, aby za Karla IV. byl do čtveřice preferovaných zemských světců zařazen vedle Václava, Vojtěcha a Zikmunda i Vít? Těmito otázkami se ve své knize zabýval již Rudolf Chadraha; jako důvod shledával především fakt, že Karel IV. tíhl ke jménům, jež tak či onak byla synonymem pro vítěze. To nejzřetelněji platí o jménu Zikmundově, pro preferenci Václava a Vojtěcha jistě však rozhodoval jejich český původ. Pokud jde o sv. Víta, svoji roli hraje nesporně fakt, že svátek Vítův, 15. červen, spadá do doby letního slunovratu. V důsledku nedosti přesného stanovení délky tropického roku, jak známo, se v juliánském kalendáři data rovnodenností a slunovratů přesouvala. Podle rozhodnutí nicejského koncilu ve 4. století n. l. připadala jarní rovnodennost na 21. březen, v dalších dobách se však pozvolna přesouvala, a to přibližně za 127 roků o jeden den vpřed. Proto v době sv. Václava byla již jarní rovnodennost 16. března a letní slunovrat 16. či 17. června, v době Karla IV. jarní rovnodennost 13. března a letní slunovrat 13. nebo 14. června. Vzhledem k tomu, že v době kolem slunovratu setrvává Slunce zdánlivě po několik málo dní po sobě takřka ve stejném bodě východu a západu na obzoru, svátek Vítův 15. června bylo velmi dobře možno po celé toto období spojovat s letním slunovratem. Provždy rozrušena byla tato souvislost až mnohem později gregoriánskou kalendářní reformou z roku 1582.

Svatý Vít je tak – jak se dosud odráží v lidovém českém přísloví – světce letního slunovratu a přeneseně i světce spojeným se Sluncem. Zřejmě právem je však původ tohoto spojení hledán mnohem hlouběji v historii, v předkřesťanských slovanských tradicích.¹³ Asonance „svatý Vít“ – „Svantovit“ podle všeho není jen pouze náhodná, křesťanský kult svatého Víta je ve slovan-

Sv. Vojtěch a Zikmund na Staroměstské mostecké věži (snímek J. Janátková)

ském prostředí v mnohém ohledu pokračováním pohanského slovanského kultu Svanovitova. Není však ani v možnostech, ani úkolem této stati zabývat se i těmito problémy, které jistě nejsou zcela irrelevantní k naší problematice. Je třeba omezit se na řešení otázky, zda i pro symboliku vžitou v okruhu Karla IV. byl sv. Vít světcem spojeným s kultem Slunce. Než o tom později.

Založení mostu

Vzhledem k patronu mostu bychom mohli očekávat, že započetí stavby, které bylo okázale slavnostní, nějak respektovalo Vítův svátek. Není tomu tak. Most byl slavnostně založen za Karlovy osobní účasti 9. července roku 1357 (někdy také uváděné vročení 1358 bylo prokázáno za chybné)¹⁴ tedy v době, kdy jednak byla dokončena velká věž Karlštejna, jednak Karel IV. již získal celý Vítův ostatek, tedy zájem o sv. Víta v tu dobu kulminoval. Jan Herain prostě soudí, že stavba mostu byla zahájena ihned, jakmile byly zajištěny dostačující peněžité prostředky: „Když sebráno pro počátek dostatečně peněz, přikročilo se ke stavbě nového (dnešního) kamenného mostu, k němuž byl slavnostním způsobem položen základ na staroměstské straně 9. července 1357 samým králem a císařem Karlem IV.“¹⁵

Máme však plné právo usuzovat, že datum, přesněji řečeno okamžik založení mostu, nebyl volen náhodně. Již zběžné zkoumání pohybu planet ukazuje, že na den 9. července 1357 připadla konjunkce Slunce se Saturnem, tedy z hlediska tehdejší astrologie jakýsi nejšťastnější okamžik roku, kdy neblahý vliv Saturnu měl být zcela překonán působením nejpříznivějšího tělesa – Slunce. Ale i z jiného hlediska je datum založení, ve shodě s významem, který byl

mostu přikládán svým způsobem zcela výjimečné a neopakovatelné. Je dáno vzestupnou a sestupnou řadou lichých čísel od jedné do devítky. Celé datum bychom mohli doplnit takto:

1 . 3 . 5 . 7 . 9 . 7 . 5 . 3 . 1

Prvé čtyři cifry tu značí letopočet, pátá den, šestá měsíc, zbývající tři hodinu a minuty.

Přirozeně tento neobvyklý náhled musí na prvý pohled působit velmi nevěrohodně, je tedy třeba jej přezkoumat důkladným rozbořem a podepřít podrobnou argumentací. Především, pokud jde o část doloženou, což je rok, den a měsíc, tedy prvních šest cifer shora uvedené řady, je třeba se ptát, zda pro danou dobu a pro Karlův okruh byl obvyklý tento způsob datace, který uvádí nejprve letopočet, pak den a nakonec měsíc. Systematický rozbor materiálu, který soustředil Ferdinand Tadra,¹⁶ přináší plné potvrzení tohoto způsobu datace, navíc prokáže, že hodina (a případně i minuta) byla uváděna za údajem pro měsíc. To ovšem nestačí. Tehdejší písařská praxe užívala pro letopočet římských číslic, kdežto zvláštnost uvedené řady vynikne pouze tehdy, je-li vyjádřena v arabských číslicích. Jejich znalost je však pro Karlův okruh jasně doložena v díle Mistra Klareta, stejně jako užívání šedesátinných minut.¹⁷ Zbývá tedy uvažovat o únosnosti hypotetického údaje pro hodinu a minutu založení mostu. Obřad byl bezpochyby analogický jiným obřadům zakládání jako položení základního kamene Svatovítské katedrály, jež se dala rovněž za Karlovy účasti. Neobešel se jistě bez sloužení mše a tedy podle tehdejších pravidel nemohl být konán odpoledne. Z jiných kontextů je známo, že pro mnohé rozhodující kroky volil Karel IV. dobu při východu Slunce. Údaj 5 hodin

31 minut celkem dobře vyhovuje daným požadavkům, ať uvažujeme v kterémkoli tehdy užívaném způsobu počítání hodin,¹⁸ pouze tzv. staročeský způsob počítání hodin málo vyhovuje, protože spadá pro daný okamžik do doby před východem Slunce. Na druhou stranu při druhém mezním způsobu, což je způsob počítání na tzv. nestejně či planetní (babylonské) hodiny 5 hodinám a 31 minutám odpovídá asi 11 hodin a 24 minut středního místního slunečního času, takže i tento nejpozději do dne zasahující údaj spadá do dopolední doby. Avšak je třeba přijmout názor, že bylo užito dnešního způsobu počítání času, tj. dvanáct rovnoměrných hodin od půlnoci do poledne a dalších dvanáct od poledne do půlnoci, ovšem tak, že v našem případě bylo počítáno v pražském místním čase. Potom v 5 hodin 31 minut ráno bylo v nejvýznamnějším astrologickém bodě, v ascendentu, právě znamení Lva, tedy heraldický symbol českého království a astrologický ekvivalent českého krále.¹⁸ Pro volbu tohoto okamžiku založení mostu tedy mluvila mimořádná shoda astrologických a číselně-symbolických vlastností data.

Pro podepření názoru, že jsme tu nepřisoudili zbytečně zveličený význam nahodilému jevu, ale že námi předpokládaný čas založení byl volen skutečně a záměrně, je možno uvést řadu dobových analogií. Především do nového světla se dostávají „magické“ verše, které kdysi byly napsány na bráně Říma a které, jak Rudolf Chadraba zdůrazňuje, jsou na dobovém protějšku Staroměstské mostecké věže – na novoměstské radniční věži, na nápisu datovaném rokem 1640, který však Rudolf Chadraba považuje za náhradu za zaniklý nápis starší, a klade jej do souvislosti se sochařskou výzdobou východního průčelí věže – do sochařsky vyjádřeného dialogu lva a orlice.¹⁹ Verše znějí:

Signa te, signa, temere me tangis et angis
Roma, tibi subito motibus ibit amor.

Verše mají tutéž vlastnost co naše číselná řada: čteny každý zprava či zleva zůstávají tytéž.

Pro další snad mnohem významnější analogie je možno sáhnout do literárního díla rané italské renesance, do díla Dante Alighieriho. Je doloženo, že bylo známo a čteno na Karlově dvoře. V Dantově *Vita nuova* najdeme podobné zacházení s číselnou symbolikou data narození a úmrtí Beatrice.²⁰ Navíc numerická symetrie se stává přímo stavebním estetickým principem pro básnické dílo (a nejen pro básnické dílo), které je povyšuje nad úroveň obyčejnosti. Na takové číselné symetrii je založena nejen Dantova *Vita nuova*,²¹ ale i Božská komedie.²²

Můžeme uvést ještě další analogii, zdánlivě zcela nesourodou s předchozími. V bíchém stroji pražského orloje (1410?) je jako technicky zcela nadbytečná součást k běžnému zvonícímu kolu připojeno další kolo se zuby odpovídajícími intervalům 1; 2; 3; 4; 3; 2 a znovu 1, tedy vytvářející opět symetrickou číselnou řadu. Kolo je ve stroji připojeno vlastně jen proto, aby svou funkcí dokumentovalo a „oslavilo“ zvláštní matematické vlastnosti této řady.²³

Všechny tyto zdánlivě disparátní a nemístné analogie však mohou být v blízkých vzájemných vztazích a v blízké souvislosti se symbolikou Staroměstské mostecké věže. Tyto souvislosti se pokusíme ukázat v závěru článku, nyní se soustředíme přímo k základnímu členění východního průčelí věže.

Tři nebo čtyři sféry?

Ač ještě Jan Herain si vůbec nepovšiml zvláštního postavení sochy sv. Víta na východním průčelí, autoři obou velkých nedávných studií, Chadraba i Homolka, hle-

Karel IV. na Staroměstské mostecké věži (snímek J. Janatková)

Václav IV. na Staroměstské mostecké věži (snímek J. Janatková)

dají klíč k řešení ikonografického programu ve středním pásu sochařské výzdoby, tam, kde pod slepou půlkruhovou arkádou, začleněnou do (téměř) pravoúhlého vimperku, jsou po Vítově boku sedící sochy Karla a Václava. Jaromír Homolka, který na základní členění východního průčelí věže nahlíží jako na symbolický průřez gotického chrámu, jako na „kresbu architektonického průřezu architekturou“,²⁴ rozlišuje na východním průčelí jakoby tři sféry: „V přízemí jsou konzoly s mravoličnými výjevy, zobrazujícími a zastupujícími všední, pozemský život. Nad nimi, jakožto vrstva hierarchicky vyšší a duchovně významnější, jsou nad hlavní římsou oba trůnící panovníci se sv. Vítem (tyto dvě sféry chce J. Homolka chápat jako jednotu, pozn. Z. H.) a konečně nahoře „ve věčné slávě sv. Vojtěch a Zikmund, dva ze zemských patronů“.²⁵ Autor toto rozvržení považuje v podstatě za totožné s ikonografií sochařské výzdoby chóru Svatovítské katedrály. Na jiném místě říká přímo a určitěji, že Vojtěch a Zikmund jsou tu „ve vyšší, nebeské sféře“.²⁶ Rovněž R. Chadraha vidí základní vertikální členění věže jako trojdílné.²⁷

Pro úplnost upozorníme zde ještě na to, že oběma autorům při výkladu činí určité obtíže absence hlavního zemského patrona, sv. Václava, který není zastoupen v počtu soch světců na průčelí.

Ukážeme dalším rozbořem, že představa vertikálního členění věže na tři pásma, na „tři sféry“, není dostačující. Vyjděme nejprve od střední skupiny, kde ústřední postavou je sv. Vít. Bylo již ukázáno, že tohoto světce je třeba chápat ve spojení se Sluncem. Jestliže jsme již předpokládali číselnou symboliku při datu založení mostu, hledejme, zda v souvislosti se sochou Víta není rovněž souvztažnost Víta a Slunce vyjádřena nějak číselně-symbolicky. Není n snadné tuto symboliku najít: Celkový počet

krabů zdobících velký vimperk, který rámuje celou kompozici soch a arkády nad hlavní římsou, je právě 24, na každé rameno vimperku připadá 12 krabů. Obě čísla mají jasnou souvztažnost se Sluncem, 12 je počet měsíců do roka, v němž Slunce završí svůj oběh mezi hvězdami, a zároveň počet znamení zvěrokruhu, jimiž Slunce za rok projde, 24 je počet hodin, za něž Slunce jednou oběhne kolem Země (přirozeně bráno z geocentrického hlediska). Můžeme tedy celé horizontální pásmo věže mezi dvěma římsami, v němž je rozložen velký vimperk a v němž v ústřední pozici je socha Vítova, považovat za pásmo Slunce, za znázornění sféry Slunce.

Platí-li v jednom případě, že počet krabů obsahuje astronomický symbol, mělo by toto pravidlo na jednom a tomže architektonickém díle platit vždy. Na celém východním průčelí je krabů jako ozdob užito pouze ještě jednou – v tom případě zdobí gotický lomený oblouk brány. Těchto krabů je celkem 28, na každém rameni oblouku 14. Číslo 28 se zjevně vztahuje k Měsíci, jehož siderický oběh trvá 27 dní 7 hodin 43 minut a synodický oběh 29 dní 12 hodin 44 minut. Kraby zdobený lomený gotický oblouk brány tedy vymezuje měsíční sféru.²⁸

Je potom jenom logické, aby prostor mezi druhou a třetí hlavní římsou, počítáno odspoda, který je také nejvyšším a konečným patrem fasády věže, znamenal hvězdnou sféru. Na okraj tohoto závěru vlastně došel umělecko-historickým rozbořem i Jaromír Homolka, předpokládá, že „tu jde o sféru nejvyšší, symbolizující věčnost“.²⁹ Ale ani tady nechybí výmluvná číselná symbolika: je zde opět počet 24, vyjádřený slepými kružbami, které tu jsou po osmi seskupeny do tří vodorovných řad nad sebou; jsou jakoby naskládány za sebou a částečně zakryty pokračováním předních řad, takže v nejnižší řadě kružby vytvářejí

čtyřlísty, ve vyšších dvou řadách je jakoby vidět pouze vrchní polovinu čtyřlístu. Ideová souvislost těchto řad, lépe řečeno ideová souvislost dolní úplné řady čtyřlístových kružeb s horními dvěma jen zpola „viditelnými“ řadami je zdůrazněna tím, že vzdálenost středů kružeb nejnižší řady od středů kružeb střední řady je táž, jako mezi středy kružeb střední a horní řady. (Pouze dvě kružby nejsou předvedeny úplně, jsou to dvě prostřední ve spodní řadě, jejichž horní část je zakryta konzolami soch Vojtěcha a Zikmunda. Dané uspořádání však nenechává nikoho na pochybách o tom, že pod konzolami kružby myšleně pokračují v úplnosti.) Počet 24 zde symbolizuje 24 hodin, za něž se hvězdná sféra otáčí kolem Země. Nejsou to však tytéž hodiny jako ony, za něž oběhne Slunce kolem Země. V prvním případě jde o hvězdný, v druhém o sluneční čas. To podle všeho bylo důvodem, proč pro vyjádření stejného počtu různých objektů byl volen jiný symbol.

Na věži jsou tedy zobrazeny tři nebeské sféry, a to postupně od shora dolů v pořadí, které zcela odpovídá tehdejším představám o kosmu: sféra stálic, sféra Slunce, sféra Měsíce. Předěly mezi nimi tvoří římsy, respektive konzoly. Odshora dolů od třetí hlavní římsy po druhou je sféra stálic, od druhé po první sféra Slunce, od první římsy po hrany konzol lomeného gotického oblouku sféra Měsíce; že jde skutečně o toto rozdělení pásem či sfér a že hrana konzol je skutečně předělem, je dáno i tím, že všechny tři uvažované vrstvy jsou téměř stejně rozměrné. Vertikálně na měsíční sféru v tomto vymezení připadá 748 cm, na sluneční 766,5 a na hvězdnou 750 cm.³⁰

Pod hranou konzol gotického oblouku zbývá ovšem určitý prostor, ne již tak vysoký jako tři nebeské.³¹ Znáznorňuje zemskou sféru, tedy čtvrtou sféru na průčelí věže. Je to náš pozemský svět, kde se po-

*Plastika muže a ženy na konzole nároží
(snímek J. Janatková)*

*Plastika muže a ženy na konzole nároží
(snímek Z. Feyfar)*

hybujeme, tedy také zde skutečně chodíme a procházíme, aniž bychom tuto sféru převyšovali. Nepřevyší ji ani jezdec na koni, snad pouze ten, kdo bude vysoko povznesen na triumfálním voze, má naději, že dosáhne výš. Tato čtvrtá a nejnižší sféra reprezentuje náš hříšný svět marnivosti, a aby o tom nebylo pochyb, výjevy pod hranou konzol o tom mluví otevřeně naturalistickou řečí. Nejsou tedy jen „komickými doplňky“ v triumfálním průvodu.³²

Opět je třeba tento nezvyklý a pravděpodobně překvapivý výklad struktury a symboliky průčelí věže podepřít odkazem na širší souvislosti. Není to v zásadě snadné. Nejde jen o jisté významné, ale jinak všeobecný odkaz na nepopiratelný zájem o astronomii, který je možno sledovat u Karla IV. a pak ještě mnohem zřetelněji u Václava IV. Měsíc, Slunce a hvězdy obíhající kolem či nad zemským světem je možno ve výtvarném umění Karlovy a Václavovy doby doložit ve významném zobrazení před vznikem i po vzniku východního průčelí Staroměstské mostecké věže. V starším zobrazení je nacházíme na místě rovněž významově (stejně jako věž) krajně exponovaném: stříbrný Měsíc, zlaté Slunce a zlaté hvězdy jsou na klenbě kaple sv. Kříže na Karlštejně, určené pro uložení korunovačních klenotů, jež byla vysvěcena v roce 1365.³³ Nebyly tu věci podružnou, přídatnou a nevšímanou, právě naopak, jak zřetelně ukazuje česká legenda o sv. Kateřině, vzniklá bezpochyby v době Karlově a v jeho okruhu.³⁴ Přesně totéž, Měsíc, Slunce a hvězdy, je symbolizováno ve třech horních vrstvách východního průčelí Staroměstské mostecké věže. Obojí ideově spoluvytvářel bezpochyby sám Karel IV.

Staroměstská mostecká věž je dílem Petra Parléře a jeho huti. Tato huť pracovala rovněž na původní sochařské výzdobě prvotní (dodnes zachované) podoby praž-

ského orloje z roku 1410, kde na astronomickém ciferníku – astrolábu táž tělesa, tj. Měsíc, Slunce a sféra stálic, obíhají kolem nehybné Země.³⁵ Nemusí tedy vůbec být divu, jestliže shledáváme zobrazení nebeských sfér na věži budované parléřovskou hutí a naopak číselnou symboliku podobnou té při založení Karlova mostu v mechanismu pražského orloje.³⁶ Zbývá dodat, že volba právě těchto těles – sfér jako reprezentantů celého vesmíru – byla pro tehdejší dobu standardní a byla zobrazována v pohybu poměrně četnými astronomickými hodinovými stroji analogickými pražskému orloji, které ve 14. století vznikly ve Francii a v severní Itálii a z nichž některé Karel IV. s největší pravděpodobností znal buď přímo anebo alespoň z dohledu.

Čím tedy symbolicky je východní průčelí Staroměstské mostecké věže? Zatím můžeme odpovědět jen zčásti, i když z podstatné části: je průřezem celým vesmírem, symbolizuje a zastupuje veškerenstvo, slouží tomu, aby „celý vesmír byl při tom“, když král v triumfálním korunovačním průvodu jde z Vyšehradu na Hradčany. Tato Karlova snaha určit a fixovat své místo vzhledem k celému vesmíru, patrná jak bylo zmíněno i na Karlštejně, ukazuje na Karlův vladařský program, svým ztvárněním a svým symbolickým dějištěm však také znovu odkazuje – k Dantově Božské komedii.³⁷

Rozmístění soch ve sférách

Je tu však specifický prvek – zařazení soch světců a panovníků do určitých sfér. Nejméně obtíží působí situování soch světců Vojtěcha a Zikmunda, kteří, jak již určili jiní, jsou tu správně na svém místě „ve sféře věčnosti“. Soustředme se k Vítu a „nepřítomnému“ sv. Václavu. Svatý Vít je

rovněž logicky zařazen doprostřed sluneční sféry. Nepřítomnost Václavova v tomto případě – na díle koncipovaném z popudu Karla IV. – zaráží. „Je pozoruhodné, že sv. Vít tvoří často dvojici se sv. Václavem...“, konstatuje J. Homolka a snaží se přítomnost tohoto svätce na věži zachránit zjištěním, že svatováclavský erb se tu obrazově připojuje k ostatním erbům věže, a tím že i věž zobrazuje všechny tři koruny, jimiž Lucemburkové byli na českém trůně ozdobeni po roce 1376: Karel IV. má císařskou korunu, Václav IV. korunu římského krále a velká česká královská koruna svatováclavská je na místě svorníku uprostřed klenby průjezdu věže.³⁸ Na tuto třetí upozorňoval již Jan Herain.³⁹ Herain a po něm Chadraba i Homolka se zamýšlejí nad sochou sv. Václava, která prý již dříve stávala na místě sloupu se sv. Václavem z roku 1676.⁴⁰ Tato socha, která bezpochyby rovněž stála na sloupu, vskutku přispěje k rozřešení problému.

Sv. Vít přichází často ve spojení se sv. Václavem a zobrazení Slunce přichází často ve spojení se zobrazením Měsíce. Stejně, jako je sv. Vít ztotožňován se Sluncem, se velmi prozíravě snažil ztotožnit sv. Václava s Měsícem již Karel Stejskal.⁴¹ Navazuje tak na některé starší náznaky v naší historiografii. Daří se plně potvrdit jeho názor právě při rozboru kosmologického významu východního průčelí Staroměstské mostecké věže. Především: svatováclavská koruna je umístěna právě tam, kam podle významu patří, tedy do horní části měsíční sféry. Pro umístění soch světců byla rozhodující centrální vertikála celého průčelí; na ni je situována socha Vítova, těsně k ní se symetricky z obou stran přimykají sochy Vojtěchova a Zikmundova. Na centrální vertikále je rovněž svatováclavská koruna. Avšak světlý prostor průjezdu věže, zaujímající skoro celou výšku zemské a měsíční

sféry, nedovolil situovat Václavovu sochu přímo na fasádu věže na vertikální centrálu, kam podle významu jediné mohla patřit.

Rytina A. Dietzlera z roku 1743, zobrazující korunovační průvod Marie Terezie na dnešním Křižovnickém náměstí, ukazuje barokní sloup z roku 1676 se sochou sv. Václava ještě na jeho původním místě, komunikačně velmi nevýhodném: uprostřed vozovky velmi blízko před východním průčelím věže. Je třeba přijmout závěr, že tento sloup vystřídal na stejném místě původní karlovský rovněž se sochou sv. Václava, jehož existenci postuloval již Herain. Můžeme teď přímo určit, jak vysoký byl tento sloup nesoucí sochu. Musel převyšovat konzoly oddělující pozemskou a měsíční sféru, avšak temeno Václavovy sochy nesmělo přesáhnout úroveň koruny ve svorníku v průjezdu. Tímto řešením vzdor tomu, že bylo komunikačně nevýhodné, bylo dosaženo optického spojení sochy sv. Václava s průčelím věže a byla splněna podmínka předvést na věži všechny hlavní zemské patrony.

Takové optické promítnutí sochy do předem komponovaného pozadí a splynutí obou v jeden celek není pro danou dobu a tvůrce překvapivé. Je jen dalším rozvedením principu, uplatněného ve svatováclavské kapli v katedrále sv. Víta na Hradě, principu, který je rovněž autenticky parlérovský. Socha sv. Václava v kapli, za jejíhož autora je obecně považován Jindřich Parlér (udává se rok 1373 jako datum vzniku sochy), představena na vystouplé konzole, tu rovněž vytváří jednotu s pozadím, zde dokonce pouze plošným, malovaným na stěně.

Zbývá ještě vysvětlit, proč oba panovníci jsou řazeni do sluneční sféry. Podrobné řešení této otázky bude závislé na detailním rozboru symboliky celého středního seskupení soch a ozdob. Zde budiž řečeno

alespoň tolik, že toto zařazení je bezpochyby záměrné a je vlastním vyjádřením Karlova symbolického vladařského programu. Již Dante Alighieri ztotožňuje císaře se Sluncem.⁴² Rovněž král býval v tu dobu nejednou přirovnáván ke Slunci a naopak Slunce svým postavením mezi planétami ke králi. Tato představa je rozšířena po velmi dlouhé období dějin astronomie. Platila již dříve v geocentrickém systému,⁴³ ale tutéž myšlenku, převzatou z tradice, ještě mnohem více exponoval Koperník v heliocentrickém pojetí.⁴⁴ Významné je, že tutéž myšlenku je možno doložit přímo v Karlově okruhu u mistra Klareta. V jeho *Astronomiarium* najdeme zapsáno (udánlivě jako citát z Avicenny) „Sol est in medio planetarum, tamquam rex in regno“.⁴⁵ Proto místo Karla IV. i Václava IV. je jednoznačně v sluneční sféře, která je také hierarchicky vyšší než sféra měsíční – knížecí.

Výklad astronomické symboliky východního průčelí Staroměstské mostecké věže nekončí. Zatím se podařilo doložit, že zá-

kladní struktura věže je pojata kosmologicky a zároveň hierarchicky. V kosmologickém smyslu na sebe vrší čtyři pásma, čtyři sféry, a sice nejnižší pozemskou, nad ní měsíční, pak sluneční a konečně hvězdnou, ve shodě s tehdejší zjednodušenou a obecně užívanou představou o stavbě vesmíru. Oprávněně je možno očekávat, že i některé další detaily v tomto celku mají astronomicko-astrologický smysl.

Uplatnění kosmologické symboliky a číselné symboliky ve výtvarném řešení věže je třeba chápat jako projev nikoli ojedinělý, ale takový, který se dobře začleňuje do názorového okruhu Karlova a pak Václavova okolí. Do této vývojové linie patří jak výzdoba klenby kaple sv. Kříže na Karlštejně, tak později v době Václavově přenesení astronomické symboliky do komorních dimenzí rukopisné miniatury na jedné straně a na druhé straně vznik pražského orloje. Příznačné je, že inspirační zdroje tohoto pojetí, které jistě v mnohém byly obecným majetkem, je možno speciálně spatřovat v literárním díle Danta Alighieriho.

Poznámky

¹ Herain, J., *Karlův most v Praze. Prémie Umělecké besedy na rok 1909*, Praha 1908.

² Chadraha, R., *Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV.* Academia, Praha 1971 (dále: Chadraha, 1971). Knihu recenzoval, v mnohém ohledu velmi kriticky, Jiří Spěváček v *Českosl. časopise historickém*, roč. XX – 1972, s. 377–382.

³ Rudolf Chadraha se k problematice vrátil znovu v populárně zaměřené knížce *Karlův most*, Odeon, Praha, 1974.

⁴ Homolka, J., *Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách. K problematice společenské funkce výtvarného umění v předhusitských Čechách.* Univerzita Karlova, Praha, 1974 (*Acta Universitatis Carolinae, philosophica et historica, monographia LV-1974*). Zde především studie první – *Staroměstská mostecká věž a její okruh*.

⁵ Metoda této připravované studie je podobná jako v případě Mayerovy práce o geometrické struktuře fasády domu U zvonu na Staroměstském náměstí. Charvátová, A.-Mayer, J., *Geometrická kompozice průčelí domu U zvonu...*, *Umění*, roč. XXII – 1974, s. 8–17, a Mayer, J., *Dům U zvonu na Staroměstském náměstí v Praze*, *Architektura ČSR* 1971, č. 4, s. 180 a násl. Za laskavé sdělení děkuji autorovi těchto studií.

⁶ Chadraha, 1971, s. 31.

- ⁷ Viz např. Krása, J., *Astrologické rukopisy Václava IV.* Umění, roč. XII – 1964, s. 466–468; Stejskal, K., Krása, J., *Astralvorstellungen in der mittelalterlichen Kunst Böhmens*, Sborník prací fil. fak. brněnské univerzity XIII-1964, řada uměnověd., F. 8, s. 61 n.; Stejskal, K., *Nástěnné malby kláštera Na Slovanech v Praze-Emauzích z hlediska etnografického a kulturně historického*, Český lid, roč. 55 – 1968, s. 125–152; Krása, J., *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, a další.
- ⁸ Cit. práce, s. 13.
- ⁹ Chadřaba, 1971, *passim*; Homolka, cit. práce, s. 19.
- ¹⁰ Karel IV., *Legenda o sv. Václavu*, kapitola 1.
- ¹¹ Jaroslav Ludvíkovský v doslovu k vydání *Legendy o sv. Václavu*, Lyra (Praha), 1971, druhá nečísl. strana doslovu.
- ¹² Karel IV., *Legenda o sv. Václavu*, kap. 5–6.
- ¹³ Chadřaba, 1971, str. 17 a *passim*.
- ¹⁴ Tomek, V. V., *Dějepis města Prahy, díl II.*, Praha 1871, s. 41.
- ¹⁵ Herain, J., cit. práce, s. 8.
- ¹⁶ Tadra, F., *Kniha protokolů auditorů papežských z konce 14. stol.* Věstník Král. čes. spol. nauk, tř. fil.-hist.-jazykozpytná, 1893.
- ¹⁷ Flajšhans, V., *Klaret a jeho družina*, sv. 1 – Slovníky veršované. (Sbírka pramenů k poznání lit. života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. ř., čís. 1, 1), Praha, 1926, s. 30 (De cifris v závěru Grammatického vokubuláře).
- ¹⁸ Různé způsoby počítání hodin v této době dokládá Gustav Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha, 1934, str. 31.
Ekliptikální délky planet v 5 hod. 31 minut ráno středního pražského času dne 9. července 1357 jsou podle interpolace Tuckermannových tabulek a propočtu podle Ahnertových tabulek: Slunce 24,3° Raka, Měsíc 16,3° Berana, Merkur 18,8° Raka, Venuše 5,0° Raka, Mars 11,0° Lva, Jupiter 1,1° Ryb a Saturn 24,1° Raka. (Bryant Tuckerman, *Planetary, Lunar, and Solar Positions A. D. 2 to A. D. 1649 at five day and ten day intervals*, Memoirs of the American Philosophical Society, Held at Philadelphia, vol. 59, Philadelphia, 1964; Paul Ahnert, *Astronomisch-chronologische Tafeln für Sonne, Mond und Planeten*. 2. Aufl., Leipzig, 1961.) Zvláštností tohoto postavení planet z astrologického hlediska je především konjunkce Slunce a Saturnu v Raku, či téměř trojkonjunkce Slunce, Saturnu a Merkuru, znamení Lva, tedy heraldického zvířete českého království, v ascendentu k danému okamžiku, Mars ve Lvu a v ascendentním domu a skutečnost, že v době obřadu zakládání byly všechny tehdy známé planety nad pražským obzorem.
- ¹⁹ Chadřaba, 1971, s. 31.
- ²⁰ Viz zejména *Vita nuova*, XXIX.
- ²¹ Viz výklad Emila Janovského v českém překladu *Nového života*, Praha, 1945, s. VI.
- ²² Dílo sestává celkem z 3krát 33 zpěvů.
- ²³ Horský, Z.-Procházka, E., *Pražský orloj*. Sborník pro dějiny přír. věd a techniky, 9 – Praha 1964, s. 113 až 114 a 129–130.
- ²⁴ Homolka, J., cit. práce, str. 22.
- ²⁵ Tamtéž, s. 19.
- ²⁶ Tamtéž, s. 24.
- ²⁷ Chadřaba, 1971, s. 51–53.
- ²⁸ Pravděpodobně tu není bez významu rozdíl mezi rozmístěním dvanácti krabů po ramenech vimperku a čtrnácti krabů po segmentech lomeného oblouku. V prvním případě je rozmístění rovnoměrné. Sloup, který vybíhá nad vimperkem a nese sochu lva, je prost krabů. V druhém případě gotický oblouk rovněž vybíhá v sloup nesoucí kytici, v tomto případě však bylo krabů užito ještě na obou stranách tohoto sloupu, takže do svých pravidelných vzdáleností začleňují i kytici, která tak jakoby symbolizuje více než jeden den, tedy hodnotu, doplňující počet 28 na 29½, tedy úplnou délku synodického měsíce. K tomu dodáme, že délka synodického měsíce byla známa odpradáva, velmi přesnou znalost trvání siderického měsíce dokládá opět Klaret: „Vicenot septem fert luna dies sibi tandem“ a k tomu přípisek „percurrit circulum viginti luna diebus septenisque simul, bis quatuor insuper horis“. (Mag. Clareti(?) Enigmaticus; Flajšhans, V., op. cit., sv. II – Texty glossované, Praha 1928, s. 80.)
- ²⁹ Homolka, J., cit. práce, s. 28.

- ³⁰ Za laskavou a obětavou pomoc při proměření těchto a dalších prvků přímo na tělese věže (v počátečních měsících r. 1977, kdy celá věž byla obestavena lešením) děkuji Ing. Miloši Krumlovi a Dr. Josefu Krásovi, CSc., jim a Dr. Karlu Stejskalovi, CSc. za řadu cenných připomínek a upozornění na další souvislosti.
- ³¹ Jeho současná výška je o něco více než polovina jedné vyšší vrstvy. O přesné výšce je těžko uvažovat, dnes je změněna úpravou úrovně chodníků i vozovky, ostatně pravděpodobně nehrála významnou roli.
- ³² Proto je těžko přijmout Homolkovu domněnku, že schodiště na jižním boku věže, původně snad otevřené (s. 36 cit. práce) bylo v této podobě nahoře ukončeno figurou močícího věžníka, jako dalším „lidovým živlem“ ve výzdobě (str. 41–42 cit. práce), který do výšky těchto sfér nepřísluší. Platnost názoru, že konzoly gotického oblouku brány vymezují jedno ideové patro věže, je potvrzena srovnáním s Pražskou branou a věží Novoměstské radnice, detailní rozbor bude uveden na jiném místě.
- ³³ Menclová, D., *České hrady*, díl II., 2. vyd., Praha 1976, s. 61.
- ³⁴ Verš 984 až 989, inspirovaný (podle popisu polodrahokamů na stěnách síně) bezpochyby karlštejnskými kaplemi, je předvádí nikoli statické, ale dává jim pohyb, který měly znázorňovat:
 „Tudíž na téj sieni sklepě stviechu, jakož boží mocí
 slunce, měsíc, při tom hvězdy dú na nebi dnem i nocí
 podobenstvím týmiž jezdy časující všechny chvíle.“
 (Legenda o sv. Kateřině, vydal Jan Vilíkovský, Praha 1946, s. 58.)
- ³⁵ Horský, Z.-Procházka, E., cit. práce, s. 81–146.
- ³⁶ Cf. pozn. 34.
- ³⁷ Horský, Z.: *Astronomy and the Art of Clockmaking in the Fourteenth, Fifteenth and Sixteenth Centuries*. *Vistas in Astronomy*, ed. Arthur Beer, vol. 9, Oxford etc., 1967, s. 25–34.
- ³⁸ Cit. práce, s. 24, 25, 28 a 36.
- ³⁹ Cit. práce, s. 9.
- ⁴⁰ Herain, cit. práce, s. 14, Chadraba, 1971, Homolka, cit. práce, s. 24–25.
- ⁴¹ Děkuji Dr. Karlu Stejskalovi za toto sdělení. K. Stejskal opírá svůj názor především o fakt, že v svato-vítském katedrálním pokladu byla v roce 1354 soška sv. Václava stojící na zlatém Měsíci (Podlaha, A.-Šittler, E., *Chránový poklad u Sv. Víta, jeho dějiny a popis*, III, *Inventář z r. 1354*, str. IV, čís. 42: „Costa beati Wencezlai in una luna deaurata, super ea stante imagine sancti Wencezlai“), dále upozorňuje na etymologii slova księżyc v polštině, znamená „kníže“ i „Měsíc“.
- ⁴² Božská komedie, Očistec, zpěv 16., verše 106 a násl.
- ⁴³ Horský, Z., diskusní příspěvek, *Memoirs and Observations of the Czechoslovak Astronomical Society*, vol. 15–1975, s. 115.
- ⁴⁴ „Slunce spočívající jako na královském stolci vládne kolem kroužící rodině planet.“ Koperník, M., *O obězích*, kn. 1, kap. 10.
- ⁴⁵ Flajshans, V., op. cit., II, Praha 1928, s. 104. Tamtéž, s. 115: „Sol in medio positus planetarum quasi ritus rector.“